

جایگاه اکوتوریسم در توسعه پایدار شهر قشم (باهره‌گیری از مدل SWOT)

نصراله فلاح تبار^۱

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۰۵

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۸/۱۱

چکیده

به جهت ارتقاء سطح درک ارزش‌های زیست محیطی و افزایش حفاظت از منابع طبیعی در سطح جهان، ارزش اکوتوریسم روز به روز در حال فزونی است. هدف این تحقیق شناخت شرایط محیطی شهر قشم مبنی بر اکوتوریسم و ارائه راه کارهای مناسب برای توسعه آن می‌باشد و فرضیه‌های تحقیق چنین مطرح می‌گردد که امکانات لازم و مناسب در جذب و توسعه گردشگری قشم وجود دارد و نیز شهر قشم به لحاظ اکوتوریسم، از توانمندی‌های قابل توجهی برخوردار است و زمینه توسعه پایدار فراهم می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و با هدف کاربردی است و از مدل SWOT نیز بهره‌گیری شده است. یافته‌های حاصل، حاکی از توان اکوتوریستی بالای شهر قشم جهت توسعه صنعت گردشگری می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که قشم فرصت‌های بسیار خوبی از نظر اکوتوریسم و توسعه صنعت گردشگری در اختیار مسئولان و مدیران شهری قرار داده است. هرچند که، زیرساخت‌های بخش گردشگری و به طور ویژه اکوتوریسم با ضعف‌هایی مواجه است که در صورت برنامه‌ریزی صحیح و ایجاد امکانات لازم و کامل می‌توان از شدت ضعف‌ها کاست و نقاط قوت را تثبیت و از فرصت‌ها بیشترین بهره را در راستای توسعه پایدار قشم پدیدار ساخت.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، قشم، توسعه پایدار، امکانات، توانمندی‌های اکوتوریستی، محیط زیست.

مقدمه

تاریخچه اکوتوریسم به سال ۱۹۶۵ میلادی هنگامی که هتزر، در مورد تفکر دوباره به فرهنگ، آموزش و توریسم سخن می‌گفت و به توریسم اکولوژیکی (اکوتوریسم) اشاره نموده، بر می‌گردد و با ایجاد تمایل به مناطق طبیعی، اصطلاح اکوتوریسم متداول گشته است. در بین انواع مختلف توریسم، اکوتوریسم به نظر قابل دسترس‌ترین و کم‌هزینه‌ترین آنها از نظر توسعه زیرساخت‌ها است.

در واقع، نخستین مسافرانی که حدود نیم قرن پیش سرنگیتی را بازدید کردند، و یا ماجراجویانی که در هیمالایا کوهپیمایی کردند و یا برای مشاهده بزرگترین و مسن‌ترین درختان جهان در آمریکا رنج سفر را بر خود هموار ساختند، همه اینها از انگیزش‌های سفر بسیاری از مردم جهان بوده که امکان مسافرت به دور دست‌ها برایشان فراهم بوده است. چنین سفرهایی با قطار و کشتی و هواپیما در کنار آشنایی با زندگی مردم مختلف جهان، جاذبه‌هایی به دنبال داشت که شوق دیدار از اقصی نقاط جهان را همواره با انگیزه طبیعت گردی و آشنایی با فرهنگ‌های بومی شدت می‌بخشید.

گسترش چنین بازدیدهایی در کنار منافع که برای جوامع میزبان به دنبال داشت، خالی از آسیب‌های فرهنگی و زیست محیطی نبود، لذا طبیعت گردی برای تداوم خود مستلزم تدابیری بوده است و چنین رویکردی با جداسدن مفهوم اکوتوریسم از توریسم متکی بر طبیعت، نهضتی برای گردشگری بلااثر بر طبیعت و جوامع محلی شکل گرفت. محدودیت‌های منابع طبیعی ضرورت توجه به قابلیت تحمل پذیری مکان‌های بازدید با هدف محافظت از محیط زیست را ضروری می‌سازد، تا منابع برای نسل‌های آینده باقی بماند.

اکوتوریسم تفاوت‌های زیادی با سایر انواع مسافرت دارد، بدین مفهوم که فعالیت‌های اکوتوریستی به طور صرف به عنوان یک شاخه معمولی در کنار سایر فعالیت‌های گردشگری محسوب نمی‌شود، بلکه تأکید بر رفتار مسؤلانه در طبیعت و در حین بازدید و یا حضور در کنار پدیده‌های زیست محیطی، به منزله اقدامی با اهمیت تلقی می‌گردد. فعالیت‌های اکوتوریستی علاوه بر جنبه‌های تفریحی و یا تفرجی، دارای جنبه‌های آموزشی و ایجاد شناخت نسبت به پدیده‌ها نیز می‌باشد. چنین شناختی عامل اصلی تغییر روش زندگی شخص در جامعه است.

طبیعت گردا در زمان حضور مستقیم در طبیعت بایستی به گونه‌ای رفتار کنند، تا جوامع محلی موجود در مناطق پیرامونی احساس بهره‌مندی نمایند و با شکل‌گیری و استمرار همکاری‌ها و ارتباطات سازنده میان آنان، پارادایم جدیدی برای تصمیم‌سازی و مشارکت جوامع در فرآیند فعالیت‌های طبیعت گردی به وجود آید. زیرا تداوم همکاری‌ها برای ایجاد تعادل زیست محیطی و تحقق گردشگری پایدار، بسیار حیاتی است. این مهم در شهر قشم به خوبی مشهود است و برنامه‌ریزی در زمینه اکوتوریسم قادر است قشم را در راستای توسعه پایدار سوق دهد.

اهداف تحقیق

تعیین اهداف از آن جهت با اهمیت به شمار می‌رود که نتایج مورد انتظار و دلخواه را از توسعه گردشگری به ویژه اکولوژیکی در یک منطقه بیان می‌کند و در برگیرنده کلیه ملاحظات است که باید در مورد مسائل اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و - فرهنگی منطقه تحت توسعه پایدار در نظر گرفته شود، از جمله: شناخت ویژگی‌های فضایی شهر قشم در ارتباط با گردشگری؛ تعیین توانمندی‌های اقامتی و پذیرایی قشم در ارتباط با گردشگری؛ شناخت

توانمندی‌های اکولوژیکی شهر قشم در جذب گردشگر طبیعت یا اکوتوریسم و استفاده از آن در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی.

سؤال‌های تحقیق

ضرورت گسترش صنعت توریسم از جمله اکوتوریسم به لحاظ ایجاد اشتغال، درآمدزایی، بهبود زیرساخت‌های اقتصادی، افزایش درآمدهای مالیاتی، کمک به تراز پرداخت کشور، ارتقاء کیفیت زندگی مردم، آشنایی با فرهنگ‌های دیگر و... موضوعاتی است که خود سؤال‌هایی را در پی دارد. سؤال‌های این تحقیق چنین مطرح می‌شود: آیا شهر قشم دارای امکانات لازم در جذب گردشگران به ویژه اکوتوریسم می‌باشد؟ و آیا شهر قشم به جهت توانمندی‌های اکوتوریسمی در عرصه توسعه پایدار قرار دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱- به نظر می‌رسد شهر قشم دارای امکانات و تجهیزات لازم برای جذب گردشگران، به خصوص اکوتوریسم می‌باشد؟

۲- شهر قشم از توانمندی‌های قابل توجه، مطلوب و فراوان اکوتوریسمی در زمینه توسعه پایدار برخوردار است؟ در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی با هدف کاربردی بهره‌گیری شده است و با توجه به این که موضوع ریشه در گذشته دارد، از روش تاریخی بهره‌گیری شده و از روش کتابخانه‌ای (کتب، مقالات، آمار و نقشه‌ها و نیز روش میدانی جهت (مصاحبه، پرسشنامه و مشاهده و ...) استفاده شده است.

روش شناخت حاصله بهره‌گیری از مدل SWOT است، تا با کشف قوت‌ها و ضعف‌ها در فضای جزیره و استخراج فرصت‌ها و تهدیدها در اطراف یا بیرون آن، بتوانیم به واقعیت‌هایی دست یابیم و با کاهش ضعف‌ها و مدیریت تهدیدها حجم و سطح قوت‌ها را به حداکثر بهره برداری فعالیت‌های گردشگری برسانیم و این فعالیت در فضای جزیره قشم اعمال می‌شود.

قلمرو مکان مورد مطالعه

شهر قشم با ۱۵۰۰ متر مربع وسعت، از سه بخش تشکیل شده که بیش از ۶۵ روستا را در خود جای داده است. این شهر ۱۴۰ کیلومتر درازا و عرض متوسط ۱۱ کیلومتر است. طول جزیره از بندر قشم، تا بندر باسعیدو در انتهای جزیره را در منابع مختلف بین ۱۰۰ تا ۱۳۰ کیلومتر تخمین زده‌اند و بیشتر روی طول ۱۱۵ و ۱۲۰ کیلومتر تکیه شده است. عرض متوسط جزیره قشم را ۱۱ کیلومتر می‌توان محسوب داشت (سایت رسمی منطقه قشم، ۱۳۹۰). شهر قشم بین مختصات جغرافیایی ۱۶،۵۶ طول شرقی (از نصف النهار گرینویچ) و ۵۷،۲۶ عرض شرقی واقع شده است.

سابقه، مبانی و چارچوب نظری تحقیق

سازمان جهانی جهانگردی (W.T.O) توریسم را چنین تعریف می‌کند: توریسم عبارت است از مجموعه کارهایی که یک فرد در سفر و در مکانی غیر از محیط عادی خود انجام می‌دهد. این سفر بیش از یکسال طول نمی‌کشد و هدف آن سرگرمی، تفریح، استراحت، ورزش و فعالیت‌های دیگر است. بی تردید این صنعت در قرن آینده اولین شاخص

اقتصادی هر کشوری خواهد بود و این نکته به دان معنی است که در قرن بیست و یکم، صنعت گردشگری از نقطه نظرهای میزان سرمایه‌گذاری، اشتغال‌زایی و درآمدزایی، نقش مؤثری را در فرآیند توسعه پایدار و تأمین منافع ملی کشورها خواهد داشت و به یکی از اصلی‌ترین و بنیادی‌ترین ارکان اقتصاد تجاری جهان تبدیل می‌شود و در تاریخ اقتصاد جهان، قرن بیست و یکم را به نام خود فتح خواهد نمود (دهدشتی، ۱۳۷۳، ۴۴).

انجمن اکوتوریسم تعریف به نسبت کاملتری از اکوتوریسم ارائه می‌دهد: «اکوتوریسم سفر مسؤولانه به طبیعت است، که محیط زیست را حفظ و رفاه مردم محلی را افزایش می‌دهد». اکوتوریسم تأثیرات مخرب کمتری روی طبیعت داشته و به صورت مستقیم و غیرمستقیم علاوه بر تأمین درآمد برای اهالی محلی، باعث حفظ میراث طبیعی و حیات وحش آن منطقه می‌گردد. دلیل اصلی توسعه گردشگری، غلبه بر پایین بودن سطح درآمد و ارائه فرصت‌های جدید شغلی و تحولات اجتماعی در جامعه است. در این خصوص، گردشگری به صورت یک بخش فعال اقتصادی می‌تواند از عامل کار بیش از سایر عوامل استفاده کند و موجب بالا رفتن اشتغال شود (پاپلی یزدی و سقایی ۱۳۸۵، ۷۸). ترنر، بر این عقیده است که در اصل، توسعه پایدار برای رسیدن به یک سیاست مطلوب رشد پایدار، بایستی به گونه‌ای باشد که ضمن پذیرش یک نرخ رشد درآمد سرانه واقعی، از تخریب ذخایر سرمایه ملی یا ذخایر سرمایه طبیعی جلوگیری کند (افتخاری و رحیمی، ۱۳۷۸، ۴). توسعه تسهیلات گردشگری ممکن است به نابودی زیبایی‌های طبیعی منجر شود، زیرا احتمال دارد بسیاری از مناطق بکر و زیبای طبیعی در این فرآیند، تغییر شکل یابند و جذابیت خود را از دست بدهند (کازمی، ۱۳۸۵، ۱۱۶). از طرفی، آثار زیانبار گردشگری بر محیط زیست غیر قابل انکار است. به هر حال، اثرات زیست محیطی گردشگری که در گذشته به هر دلیل کمتر مورد توجه قرار می‌گرفت، امروزه مورد توجه قرار گرفته و مهم محسوب می‌گردند (همایی، ۱۳۸۸، ۷).

در حال حاضر جهت بهره‌برداری مناسب از طبیعت و حفظ آن، راهبردهای مناسبی پیشنهاد شده و اکثر کشورهای جهان آن را در بوته آزمایش قرار داده‌اند و آن (اکوتوریسم) می‌باشد که در حقیقت، به معنای توریسم بر مبنای مسؤولیت پذیری است. اکوتوریسم به عنوان راهکاری برای تأمین منافع زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی، چه در سطح ملی و چه در سطح محلی، در سطح گسترده‌ای مورد استقبال قرار گرفته است (نوروزی، ۱۳۸۵، ۱۴). در بین انواع مختلف توریسم، اکوتوریسم به نظر قابل دسترس‌ترین و کم هزینه‌ترین آنها از نظر توسعه زیرساخت‌ها می‌باشد (خسروی فرد، ۱۳۸۴، ۵۶).

فعالیت‌های اکوتوریستی به طور صرف به عنوان یک شاخه معمولی در کنار سایر فعالیت‌های گردشگری محسوب نمی‌شود، بلکه تأکید بر رفتار مسؤولانه در طبیعت و در حین بازدید و یا حضور در کنار پدیده‌های زیست محیطی به منزله اقدامی با اهمیت تلقی می‌گردد. فعالیت‌های اکوتوریستی علاوه بر جنبه‌های تفریحی و یا تفرجی دارای جنبه‌های آموزشی و ایجاد شناخت نسبت به پدیده‌ها نیز می‌باشد. چنین شناختی عامل اصلی تغییر روش زندگی شخص در جامعه است (خسروی فرد، ۱۳۸۴، ۵۹-۵۷). سازمان ایرانگردی (۱۳۸۰) نیز اکوتوریسم را به این صورت تعریف می‌کند: اکوتوریسم هر نوع توریسمی است که به طبیعت مرتبط باشد، به طوریکه انگیزه اصلی در این نوع توریسم، بهره‌جستن از جذابیت‌های طبیعی یک منطقه، شامل: ویژگی‌های فیزیکی و فرهنگ بومی است و

توریست پس از مشاهده جذابیت‌ها به دون اینکه خللی در آن وارد آورد یا آنرا تخریب کند، محل را ترک می‌گوید. به عقیده اتحادیه جهانی حفاظت منابع طبیعی (۱۹۹۶)، تعریف اکوتوریسم به شرح زیر است:

سفر و بازدید مسؤلانه نسبت به محیط زیست، به منابع طبیعی که تخریب نشده‌اند، به منظور لذت و تحسین طبیعت (شامل هرگونه ویژگی و مشخصه فرهنگی مربوط به حال و گذشته)، که حفاظت را تضمین می‌کند. این سفرها، اثرات مخرب کمی را از ناحیه بازدیدکنندگان به محیط تحمیل می‌کنند و شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد محلی را بهبود می‌بخشند. اکوتوریسم در واقع نوعی توریسم پایدار است، با تأکید بر حفاظت از طبیعت دست نخورده، توریسم طبیعت گرد هر نوع توریسمی که محیط زیست طبیعی را به دلیل جذابیت‌ها و فضاهای آن در درجه اول اهمیت قرار دهد (سلطانی، ۱۳۸۶، ۱۳). همچنین، بسیاری از فعالیت‌های اکوتوریستی داخل پارک‌های شهری، در واقع توریسم مبتنی بر طبیعت می‌بایستی تلقی گردند و هر چند انواع دیگری از طبیعت گردی وجود دارند که شباهت زیادی به اکوتوریسم دارند، اما در تعریف اکوتوریسم نمی‌گنجد (شبستانی، ۱۳۸۶، ۱۲).

بررسی‌ها نشان می‌دهد که رشد شهرها تا زمان‌های اخیر آهنگ ملایم و منطقی داشته است، اما این فرایند در اثر تحولات سیاسی اقتصادی در نیم قرن اخیر و نیز پیشرفت‌های علمی و رشد تکنولوژیکی، دچار تغییر شده است (نظریان، ۱۳۷۹، ۱۱۳). همچنین، رشد شهرنشینی در کشور ما طی سه دهه گذشته با توان تجهیز فضاهای شهری و گسترش زیر ساخت‌ها متناسب نبوده و مشکلاتی نظیر گرانی مسکن، بیکاری و اسکان غیر رسمی به شدیدترین شکل ممکن در سیمای ظاهری شهرها به وجود آورده است (زیاری، ۱۳۸۸، ۴).

توسعه شهری در هر کشور یک امر اتفاقی نیست و از سوی دیگر کنترل روند آینده آن، نیاز به برنامه‌ریزی‌های دقیق دارد (فرهمند، ۱۳۸۷، ۲). از طرفی، هدف دولت‌های جهان سوم از اتخاذ استراتژی توسعه پایدار گردشگری، امکان‌سازی برای استفاده از تمامی ظرفیت‌های موجود برای تأمین رفاه عموم مردم و ارتقاء سطح زندگی طبقات محروم جامعه است (فیض بخش، ۱۳۵۵، ۶۹). بدیهی است، توجهی لازم به توسعه توریسم به ویژه اکوتوریسم در شهر قشم، این جزیره را در عرصه توسعه پایدار قوی‌تر می‌سازد. مناطق طبیعت گردی ایران شامل تالاب‌ها، دریاچه‌ها، پیست‌های اسکی، یخچال‌های طبیعی، کوه‌ها و قله‌های بلند، غارهای شگفت‌انگیز، آبشارها، حیات وحش، پارک‌های جنگلی طبیعی و دست کاشت است که سرمایه اصلی گردشگری طبیعی در ایران به شمار می‌رود. به هررو، این قطعیت وجود دارد که طبیعت‌گردان بیشتر از دیگر گروه‌های مسافران پول خرج می‌کنند (کزازی، ۱۳۸۴، ۲۱).

حتی سفرهای تفریحی نیز در مقیاس زمانی کوتاه‌تری نسبت به طبیعت‌گردی انجام می‌شوند، که این نکته نقش بسیار مهمی در تحلیل بازار اکوتوریسم دارد. ماهیت گسترده اکوتوریسم و نیز تقاضاهای زیاد برای آن در مقیاس محدود، به طور قاعده باید جهت برقراری پایداری این فعالیت بتواند میزان بالاتری از مشارکت مردم (بومی) را به طور مستقیم و غیر مستقیم جلب کند (هاشمی، ۱۳۸۴، ۲۰). در واقع به مفاهیم اکوتوریسم و سایر روش‌های طبیعت گردی همزمان توجه شده، اما جنبه اکوتوریسم آن قوی‌تر و حساس اعلام شده است. وضعیت درآمد اکوتوریسم در جدول شماره (۱) تبیین گردیده است.

برخی از جاذبه‌های اکوتوریسمی شهر قشم

جاذبه‌های طبیعی و اکوتوریستی قشم فراوانند که برخی از آنها عبارتند از: اقلیم؛ چشم اندازهای زیبا؛ سواحل و پهنه‌های آبی؛ پوشش گیاهی؛ حیات وحش؛ ویژگی‌های خاص طبیعی؛ پارک‌ها و مناطق حفاظت شده؛ جهانگردی درمانی. بنابراین، به پاره‌ای از جاذبه‌های اکوتوریسمی به شرح زیر اشاره می‌شود:

جدول شماره (۱): تعداد اکوتوریست و درآمد ارزی (به دلار) و حجم اشتغالزایی و ارزش ریالی

ردیف	گروه جاذبه‌ها	تعداد اکوتوریست ورودی	درآمد ارزی اکوتوریسم ورودی (دلار)	حجم اشتغالزایی	ارزش ریالی حجم اشتغالزایی	درآمد ناشی از حفظ و احیاء محیط زیست
۱	پارک‌های جنگلی	۵۰۰۰۰	۹۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۵۱۲۵	غیرقابل محاسبه
۲	شکار و صید	۲۰۰۰۰	۳۶۰۰۰۰۰	۴۰۰۰	۲۱۱۲	غیرقابل محاسبه
۳	اکوتوریسم کوچ، روستاگردی و آداب و رسوم محلی	۱۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰۰	۲۰۰۰	۱۱۲۱۱	غیرقابل محاسبه
۴	ورزش‌های زمستانی	۵۰۰۰	۹۰۰۰۰۰	۱۰۰۰	۵۱۱۵	غیرقابل محاسبه
۵	ورزش‌های ساحلی و آبی	-	-	-	-	-
۶	بیابانگردی	۵۰۰۰۰	۹۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۵۱۲۵	غیرقابل محاسبه
۷	طبیعت درمانی	۵۰۰۰	۹۰۰۰۰۰	۱۰۰۰	۵۱۱۵	غیرقابل محاسبه
۸	کوه‌نوردی و غارگردی	۱۰۰۰۰	۸۰۰۰۰۰	۲۰۰۰	۱۱۲۱	غیرقابل محاسبه

منبع: سازمان میراث فرهنگی و ... استان هرمزگان، ۱۳۸۹

کوه گنبدنمکی

کوه نمکی یا کوه نمکدان در قسمت جنوب غربی جزیره، ویژگی عمده مجموعه کوهستانی غربی را تشکیل می‌دهد. این کوه که به شکل مخروط است، تا ارتفاع ۳۹۷ متر (قله کوه نمکدان) می‌رسد. ساختار نمکی این کوه از انباشته شدن صخره‌های آذرین با رسوبات تشکیل شده است. کوه گنبد نمکی، با بقایای معادن نمک باستانی و چشمه‌های آب شور، به خودی خود یک اثر تاریخی طبیعی دیدنی با امکانات آموزشی و تفریحی را به وجود آورده است (صمدیان، ۱۳۶۹، ۱۴۱). در بخش جنوبی گنبدنمکی نمکدان، غارهای نمکی بسیار زیبا و شگفت‌انگیزی وجود دارد که ارتفاع آن تا ۲۰ متر نیز اندازه‌گیری شده است. سقف غار به وسیله قندیل‌های فراوانی پوشیده شده است که با گذشت زمان در اثر نفوذ آب تغییر تشکیل می‌دهند.

جنگل دریایی حرا

جنگل دریایی حرا زیستگاه امن پرندگان مناطق گرمسیری است. درختانی در اندازه‌های ۳ تا ۶ متر که دارای شاخ و برگ سبز روشن هستند. حرا درختی است آب شورزی که هنگام مد آب دریا تا گلوگاه در آب فرو می‌رود. با خاصیت تصفیه‌ای که در پوست این درخت وجود دارد، بخش شیرین آب دریا را جذب و نمک آن را دفع می‌کند. درخت حرا در حقیقت یک کارخانه آب شیرین کن طبیعی و خدادادی است. در تنگه خوران، بین جزیره قشم و بخشی از استان هرمزگان (فاصله بین شمال جزیره قشم و بندر خمیر) جنگل دریایی حرا در گستره‌ای معادل ۲۰۰ کیلومتر مربع پدید آمده که از تنوع زیستی بالایی برخوردار است (مطالعات سنتز استان هرمزگان، ۱۳۸۲).

غار نمک قشم

مرتفع‌ترین منطقه شهر قشم، کیش کوه با ارتفاع تقریبی ۳۹۰ متر از کوه نمک تشکیل شده است که به کوه نمکدان نیز معروف است. سازند هرمز، قدیمی‌ترین سازند موجود در جزیره قشم است که در بخش غربی آن به صورت

گنبد نمکی نمکدان برونزد دارد. گنبد نمکی نمکدان تنها گنبد نمکی در جزیره قشم است که از میان دماغه جنوب تاقدیس سلخ و دماغه شمال غربی تاقدیس باسعیدو بالا آمده است و در نقشه تا حدودی دایره‌ای شکل و به قطر ۷ × ۶/۵ کیلومتر است. ژرفای غار نزدیک به ۱۰۰ متر، درازای آن بین ۳ تا ۱۰ متر و پهنای متوسط غار ۵ متر است و حدود ۶۴۰۰ متر درازا دارد و به این ترتیب، طولانی‌ترین غار نمک جهان به شمار می‌رود.

تنگه چاه کوه

در حوالی روستای چاه کوی قشم در کناره شمالی بخش غربی جزیره، دو دره عمود برهم با دیواره‌های عمودی بلند دیده می‌شوند که مورفولوژی شبه کارستی را نشان می‌دهند. در کف یکی از دره‌ها که امتداد به طور تقریب شمالی جنوبی دارد، حفره‌های کم عمق و نیمه عمیق چاهمانندی وجود دارند که محل انباشت و ذخیره آب‌های جاری شده در دره‌ها بوده و مورد استفاده اهالی منطقه قرار می‌گیرند. ورودی دره شمالی جنوبی از سمت شمال عریض تر و کم شیب تر است و شکل کمابیش U مانندی را نشان می‌دهد. هرچه به سمت جنوب پیش می‌رویم دره کم عرض تر شده و شیب آن افزایش می‌یابد و در انتها به شکل V درآمده و صعب‌العبور می‌شود.

تنگ عالی محمد

در فاصله‌ای نه چندان دور از تنگه چاه کوه، پدیده زمین‌شناسی دیگری وجود دارد که از تنگه چاه کوه به سبب وجود نماهای زیبایی که در دیواره‌های این تنگه به وجود آورده و همچنین، به دلیل نمایان بودن آب در بخش‌هایی از تنگه مورد نظر، می‌توان نام‌هایی چون تنگه آب‌نما یا تنگه سنگ آب را برای آن پیشنهاد نمود. این تنگه در بخش غربی جزیره در جنوب روستای چاه کوه شرقی واقع شده و امتداد کلی شمالی جنوبی دارد. ورودی شمالی تنگه از طریق روستای چاه کوه شرقی، در حدود دو کیلومتری ساحل شمالی قرار دارد و دهانه آن در ابتدا فراخ و پر عرض است، ولی پس از طی چند ده متر به سرعت تنگ و بسیار باریک می‌شود.

دره ستاره‌ها

روستای برکه خلف در فاصله پنج کیلومتری از ساحل جنوبی شهر قشم قرار گرفته است. در شمال این روستا یکی از زیباترین جلوه‌های فرسایش در جزیره قابل مشاهده است. اهالی منطقه به این روستا ستاره گفته (گاهی هم استار افتیده) می‌گویند. اما نام دره ستاره‌ها برای این پدیده کم نظیر زمین‌شناسی جا افتاده است. به دلیل شکل ویژه این دره و انواع حجم‌ها و پدیده‌های فرسایش موجود در آن، وزش بادهای تند و گردش هوا در لابه‌لای ستون‌ها و حفره‌های موجود در دره، تولید صدا می‌کند و به دلیل این صداها است که اهالی معتقدند با تاریک شدن هوا، این دره محل آمد و شد ارواح و اجنه است. فلات اولیه که هنوز در بخش شمالی به صورت

تصویر شماره (۱): دره ستاره‌ها

منبع: سازمان میراث فرهنگی و ... استان هرمزگان، ۱۳۹۰

کم و بیش دست نخورده باقی مانده، در ارتفاع بین ۷ تا ۱۵ متری از کف دره قرار دارد و جنس آن ماسه سنگ با سیمان آهکی سست و پر از پوسته‌های فسیلی است

کاسه سلخ

در شهر قشم منطقه‌ای موسوم به کاسه سلخ در ساحل جنوبی قشم، به صورت برهوتی است به طول تقریبی ۷ کیلومتر و عرض تقریبی ۵ کیلومتر که هیچ پوشش گیاهی در آن وجود ندارد. اینجا عرصه‌ای است که گویی از حیات و عناصر حیاتی بویی نبرده است. هزاران تپه کوچک و بزرگ مخروطی شکل و اشکال فرسایشی در این عرصه به چشم می‌خورد که در اعصار گذشته از زمین جوشیده و در همان حال سفت و بسته شده و تشکیل تپه‌ماهورهای متداخل و گسترده‌ای را داده‌اند. در عمق این برهوت یک چشمه شفابخش گوگرد از زمین می‌جوشد.

درخت انجیر معابد

انجیر معابد یا درخت سبز یا درخت لول (لور) از رستنی‌های شگفت‌انگیز مناطق حاره، به خصوص جزایر خلیج فارس است. درخت همیشه سبز لور (معروف به انجیر معابد) دارای تاجی بزرگ با ریشه‌های هوایی متعدد است. میوه رسیده نارنجی رنگ این درخت مطبوع و خوراکی است. یکی از زیباترین این درختان لور درتم سیتی (منطقه توریان) قرار دارد و در نزدیکی آن بقعه‌ای دیدنی با طرح معماری کهن به نام زیارت پیر واقع شده است.

غارهای خربس

روستای بزرگ خوربیز یا خربس (خربز) اکنون به طور کامل ویران شده و جز کلاته گورستان و برکه‌ای از آن باقی نمانده است. این روستا حداقل تا زمان ساسانیان (۱۴۰۰۰ سال قبل) مکانی آباد و محل تردد سیاحان و کشتی‌بانان بوده است.

تصویر شماره (۲): غارهای تاریخی خربس
منبع: سازمان میراث فرهنگی و ... استان هرمزگان، ۱۳۹۰

غارها خربس در فاصله ده کیلومتری شهر قشم و مشرف بر ساحل جنوبی جزیره قرار دارند. با توجه به جنس دیواره‌ها که به طور عمده از مارن و سیلت هستند، فرسایش تأثیر زیادی بر آنها داشته و به نظر می‌رسد، حفراتی که آنها را غار می‌نامند در ابتدا در اثر عمل امواج به وجود آمده (در زمان مجاورت این دیواره‌ها با دریا) و اندازه‌های محدودی داشته‌اند و سپس توسط مردم بومی عمیق‌تر و بزرگ‌تر شده‌اند.

دره تندیس‌ها

دره تندیس‌ها در روستای طبل یکی دیگر از سایت‌های ژئوپارک می‌باشد که سطح آن اغلب از ترک‌های گلی پوشیده شده است. ترک گلی یک ساخت رسوبی می‌باشد که در مباحث رسوب شناسی به آن پرداخته می‌شود. از لحاظ ساختاری به نسبت شبیه به دره ستاره‌ها می‌باشد. با این تفاوت که وسعت بیشتری داشته و تراکم پدیده در آنجا کمتر ولی فراوانی بیشتری دارد. در این دره از سنگ، به وسیله فرسایش تندیس‌هایی تراشیده شده که چشم اندازی بسیار زیبا را در منطقه ایجاد کرده است.

کولغان

کولغان مجموعه‌ای است که در ارتفاع ۳۰ متری کوهی سنگی در کنار جاده و در ۳ کیلومتری شهر قشم قرار دارد. در تختگاه این کوه چندین حوض سنگی به شکل بیضی بسیار بزرگ در پیکره کوه به عمق ۲ تا ۳ متر کنده شده و نیز آبراه‌های به عمق و عرض ۴ متر و درازای تقریبی ۱۰۰ متر با کنده‌کاری و حجاری شکل گرفته است.

چاه‌های طلا (تل‌آو)

چاه‌های کنده شده در بندر لافت که در سنگ سیست کوه و در مکانی گود حفر شده‌اند و به مثابه آرتزین عمل می‌کنند.

تصویر شماره (۳): چاه‌های طلا (تل‌آو) منبع: سازمان میراث فرهنگی و ... استان هرمزگان، ۱۳۹۰

یافته‌های تحقیق و ارزیابی فرضیات

شهر قشم با دارا بودن اکوسیستم حساس و وسعت زیاد به عنوان بزرگترین جزیره ایرانی می‌تواند به یکی از قطب‌های گردشگری خاورمیانه مبدل شود که انجام هر نوع توسعه‌ای در آن نیازمند در نظر گرفتن توان اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی و... آن می‌باشد. لذا لزوم بهره‌گیری از راهبردها و راهکارهای مناسب توسعه گردشگری در جزیره با توجه به شرایط و ویژگی‌های زیست محیطی و جاذبه‌ها و فرآورده‌های اکولوژیکی طبیعی و انسانی به طور فزاینده، احساس می‌شود.

در ابتدا به بررسی و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها پرداخته و در نهایت به وسیله مدل تحلیلی SWOT، راهبردها و استراتژی‌های مدبرانه در جهت دستیابی به توسعه گردشگری ارائه می‌شود. به همین خاطر، عواملی که مربوط به نقاط قوت و ضعف می‌باشند، تحت عنوان عوامل داخلی و عواملی که تحت عنوان فرصت و تهدید اثر گذار می‌باشند تحت عنوان عوامل بیرونی مورد بررسی قرار می‌گیرد. عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر شهر قشم به شرح زیر است:

عوامل داخلی مؤثر بر شهر قشم

بعد اقتصادی:

الف) نقاط قوت: برخورداری از موقعیت استراتژیک جزیره، مبادلات دریایی، قابلیت ایجاد صنایع تبدیلی و وابسته‌ای و فرآوری منابع طبیعی، پایین بودن هزینه تولید نسبت به مناطق آزاد کشورهای همجوار، برخورداری از منابع انرژی و گاز طبیعی.

ب) نقاط ضعف: کمبود زیرساخت‌های گردشگری، نامناسب بودن تأسیسات و تجهیزات تفریحی و ورزشی.

بعد اجتماعی - فرهنگی:

الف) نقاط قوت: وجود آداب، رسوم فرهنگ محلی، مکان‌های تاریخی و دیدنی و میراث فرهنگی غنی.

ب) نقاط ضعف: ضعف فرهنگی و آموزشی، وجود اصطکاک مذهبی و اعتقادی و تعصبات قومی.

بعد محیطی:

الف) نقاط قوت: آب و هوای مطبوع در فصل سرد سال، تنوع جاذبه‌ها و منابع طبیعی و تفریحی و بکر بودن آن‌ها،

برخورداری از سواحل دریایی و نزدیکی به کشورهای پیرامون.

(ب) نقاط ضعف: کمبود منابع آبی سطحی و زیر زمینی.

بعد نهادی:

(الف) نقاط قوت: تلاش برای برقراری و امنیت در سطح منطقه.

(ب) نقاط ضعف: ضعف مدیریتی و عدم ثبات آن، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در زمینه توسعه زیرساخت‌ها و امکانات گردشگری.

عوامل خارجی مؤثر بر شهر قشم

بعد اقتصادی:

(الف) فرصت‌ها: افزایش توجه دولت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در این بخش، افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این منطقه، افزایش توجه و حمایت مسئولان از توسعه روستایی با رویکرد اشتغالزایی و کسب درآمد، فراهم نمودن امکانات، تسهیلات مطلوب جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی.

(ب) تهدیدها: وجود مناطق تفریحی گردشگری رقیب پیرامون (کشورهای حوزه خلیج فارس)، فقدان جایگاه بالفعل در بودجه عمومی و برنامه‌های توسعه کشور، تحریم اقتصادی ایران و تبلیغات منفی علیه ایران در نظام جهانی.

بعد اجتماعی - فرهنگی:

(الف) فرصت‌ها: برنامه‌ریزی جهت بهره‌مندی از منابع فرهنگی تاریخی در راستای هویت مکانی فرهنگی، افزایش انگیزه بیشتر برای مسافرت و تفریح در بین مردم.

(ب) تهدیدها: از بین رفتن فرهنگ سنتی و بومی مردم با ورود گردشگران، تبلیغ سوء و جذب گردشگران ملی و منطقه‌ای از طرف سایر مناطق گردشگری رقیب.

بعد محیطی:

(الف) فرصت‌ها: عدم وجود منابع و چشم اندازهای طبیعی در کشورهای رقیب، تقاضای به نسبت زیاد برای گردشگری و فعالیت‌های توریستی واکوتوریست.

(ب) تهدیدها: پیامدهای زیست محیطی و خسارت به آثار تاریخی در اثر ورود گردشگران به منطقه.

بعد نهادی:

(الف) فرصت‌ها: بهره‌گیری از منابع درآمدی مستمر در جهت رفاه و فقرزدایی، بهره‌مندی از توان سیاسی و اقتصادی منطقه در راستای ایجاد مدیریت یکپارچه گردشگری.

(ب) تهدیدها: نارسایی‌های قانونی در حوزه گردشگری، ناهماهنگی قوانین مناطق آزاد کشور با قوانین بین‌المللی، ابهام در جایگاه نهادهای صنفی و مدنی در فرایندهای تصمیم‌گیری و نظارتی.

در شهرستان قشم تعداد ۱۰ نقطه قوت داخلی در برابر ۷ نقطه ضعف و تعداد ۱۰ فرصت خارجی در مقابل ۹ تهدید شناسایی و تعیین شده‌اند. به این ترتیب، در مجموع تعداد ۲۰ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۱۶ نقطه ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی گردشگری و اکوتوریسم شهرستان قشم وجود دارد. لذا آستانه آسیب‌پذیری این شهرستان به نسبت بالا بوده و نیازمند بازنگری و ارائه سیاست‌های مناسب در جهت رفع ضعف‌ها و تهدیدها با استفاده از نقاط قوت و فرصت‌ها می‌باشد.

نتایج و یافته‌های تحقیق

میانگین مجموع امتیازات داده شده (۲.۶۲) از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی بیانگر آن است که نقاط قوت منطقه از نقاط ضعف آن بیشتر می‌باشد و همچنین، میانگین امتیازات داده شده (۲.۷۵) از ماتریس ارزیابی عوامل خارجی بیانگر این است که فرصت‌های فراروی شهرستان قشم بیشتر از تهدیدات پیرامون آن بوده و در نتیجه، استراتژی‌های کلان برای این شهرستان باید به گونه‌ای تدوین شود که بتوان از فرصت‌های محیطی به نحو احسن استفاده و نقاط ضعف را برطرف نمود

در ماتریس داخلی و خارجی جمع نمره نهایی، بر روی محور x ها از ۱/۰ تا ۱/۹۹ نشان‌دهنده ضعف داخلی سیستم است؛ نمره‌های ۲/۰ تا ۲/۹۹ نشان‌دهنده این است که سیستم در وضع متوسط قرار دارد و نمره‌های ۳/۰ تا ۴/۰ بیانگر قوت سیستم است. به همین شیوه، جمع نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی از ۱/۰ تا ۱/۹۹ بیانگر ضعف سیستم، نمره‌های ۲/۰ تا ۲/۹۹ بیانگر این است که سیستم در وضع متوسط قرار دارد و نمره‌های ۳/۰ تا ۴/۰ بیانگر این است که سیستم در وضعی عالی قرار دارد.

تدوین راهبردها

به طور کلی، می‌توان در استفاده از مدل تحلیلی SWOT راهبردها و استراتژی‌هایی در زمینه توسعه گردشگری برای جزیره قشم در نظر گرفت. مهم‌ترین راهبردهای ارائه شده توسط تکنیک SWOT به چهار دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

راهبردهای رقابتی / تهاجمی (SO): در این راهبردها تمرکز بر نقاط ضعف درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است که عبارتند از: بهره‌گیری از توان‌ها و منابع گردشگری محیطی، فراهم نمودن امکانات، تسهیلات و تمهیدات مطلوب جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی و ...

راهبردهای تنوع (ST): در تنوع بخشی بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز بوده و شامل: تقویت تبلیغات و آگاه‌سازی در رسانه‌ها در باره قابلیت‌های گردشگری داخلی و از بین بردن ذهنیت بد، توسعه گردشگری داخلی و بهره‌مندی از منافع اقتصادی آن در راستای رفاه و پایداری اقتصادی شهر و روستا و ...

راهبردهای بازنگری (WO): ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی در بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف فراروی این ناحیه توریستی بوده و در برگیرنده: تغییر در برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه منطقه‌ای به گردشگری و صنعت، تقویت فرهنگی شهری در راستای پایداری اجتماعی.

راهبردهای تدافعی (WT): این راهبردها بر رفع آسیب‌پذیری توسعه گردشگری جزیره قشم تأکید داشته‌اند، شامل: حمایت از اکوتوریسم در راستای پایداری گردشگری، بهبود مدیریت گردشگری و جلوگیری از موازی‌کاری سازمان‌ها. همچنین، به منظور رسیدن به توسعه گردشگری و پایداری در این صنعت نو ظهور در کنار راهبردهای بالا، لازم است به یافته‌های پژوهش توجه شود از جمله: یکپارچه سازی توریسم انبوه با اکوتوریسم که ویژه خود جزیره قشم است، اشاره کرد، یعنی ایجاد زمینه‌های آگاهی بیشتر توریسم از موضوعات زیست محیطی و کاهش اثرات مخرب آن بر طبیعت. توجه به ظرفیت تحمل نواحی اکوتوریستی در این جزیره بسیار ضروری است، اگر اکوتوریسم قشم به عنوان یکی از نقاط قوت آن بحساب می‌آید بنابراین، بیش از پیش نیازمند نظارت است، زیرا با وجود جوان

بودن اکوتوریسم شهر قشم، مسایلی از قبیل سوء مدیریت و بی توجهی به ظرفیت پذیری آن موجب اثرات نامطلوبی در آینده می‌گردد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اکوتوریسم را می‌توان به عنوان یک برنامه‌ریزی دقیق در زمینه سودآوری مناسب برای جوامع محلی و نیز حفاظت از منابع پایه، مطرح نمود، ضمن اینکه هجوم گردشگران تخریب منابع را به دنبال خواهد داشت. یکی دیگر از معضلات برنامه‌ریزان، عدم امکان جلب تعداد کافی گردشگران در این صنعت است و لذا کسب درآمدهای ناکافی برای تحقق انتظارات اقتصادی جوامع محلی و سایر گروه‌های ذینفع خالی از اشکال نیست. تغییر این وضعیت می‌تواند به رفع سوء تفاهم نسبت به برنامه‌ها منجر شده و این اعتقاد را که فضاها بکر طبیعی، پدیده‌های بی‌خاصیتی هستند و اکوتوریسم قابل توجهی جذب نخواهد شد را منتفی سازد.

توسعه اکوتوریسم که خود توسعه پایدار قشم را در پی دارد، نیازمند همراهی با توسعه پایدار منابع طبیعی مجاور مناطق حفاظت شده است و باید عرصه‌های جایگزینی را جهت جلوگیری از شدت فشار وارد بر پارک‌های طبیعی به کار برد و نیازهای آنان را در بیرون از محدوده اینگونه ذخایر تأمین نمود. توسعه کنترل نشده گردشگری و هجوم ارزش‌های شهری مغایر با ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع محلی، می‌تواند به تخریب فرهنگ‌های بومی منتهی شود (میرسنجری، ۱۳۸۶، ۴۵).

در بین نقاط قوت شهر قشم، عوامل محیطی و چشم اندازهای طبیعی منحصر به فرد را به عنوان بهترین مزیت این منطقه جهت توسعه گردشگری به خصوص اکوتوریسم به حساب آورد. همچنین، در بین نقاط ضعف کمبود تسهیلات و امکانات و زیرساخت‌ها و عدم مطابقت زیرساخت‌های موجود با استانداردهای جهانی در اولویت است که با بهبود مدیریت و مشارکت مردمی می‌توان این تهدید را مهار کرد.

تحقیقات نشان می‌دهد که راهبردهای مدل تحلیلی SWOT حکایت از عدم کارایی مناسب مدیریت گردشگری و تحریم اقتصادی کشور دارد و علت اصلی توسعه نیافتگی گردشگری قشم محسوب می‌شود. در واقع، وضعیت نامطلوب مدیریت گردشگری ناشی از هزینه‌های بالای تأمین نیاز گردشگران و کاهش سرمایه‌گذاری‌های خارجی در این زمینه است. راهبردهای توسعه و اصلاح نهادهای مدیریتی و به کارگیری مدیریت تخصصی در بخش‌های گردشگری و ایجاد ثبات در مدیریت و تقویت تبلیغات، هم‌فکری میان مسئولان مناطق آزاد، تقویت اکوتوریسم، توجه به گردشگری روستایی، بهبود زیرساخت‌های گردشگری و استفاده از تمامی پتانسیل‌های قشم از مهمترین راهکارها برای توسعه گردشگری این شهر می‌باشد.

منابع

الیوت، جنیفر، آ، ۱۳۷۸، مقدمه‌ای بر توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه، ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و حسین رحیمی، انتشارات مؤسسه توسعه روستایی ایران.

اتحاد جهانی حفاظت منابع طبیعی، ۱۹۹۶.

پاپلی یزدی، محمد حسین، سقایی، محمد، ۱۳۸۹، گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت.

خسروی فرد، سام، ۱۳۸۴، میراث طبیعی ایران، انتشارات دفتر پژوهشهای فرهنگی.

- دهدشتی، زهره، ۱۳۷۳، اصول و مبانی جهانگردی، تهران، انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
- زیاری، کرامت‌الله، ۱۳۸۸، برنامه‌ریزی شهرهای جدید، چاپ دهم. تهران، انتشارات سمت.
- سازمان حفاظت محیط زیست استان هرمزگان، ۱۳۹۰.
- سازمان جهانی جهانگردی Wot
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان هرمزگان، ۱۳۹۰
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کل کشور، ۱۳۹۰
- سازمان منطقه آزاد قشم، ۱۳۸۹
- سازمان ایرانگردی، ۱۳۸۰
- سایت رسمی منطقه قشم، ۱۳۹۰
- سلطانی، زهرا، ۱۳۸۶، ارزیابی توان اکوتوریسم و برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری طبیعت در شهرستان خوانسار، مجله تخصصی اکوتوریسم، ۱۶.
- شبهستانی، شهربانو، ۱۳۸۵، اکوتوریسم تحول استراتژی اقتصادی در ایران، مجله تخصصی شهرسازی.
- صمدیان، محمد رضا، ۱۳۶۹، گنبدهای نمکی زاگرس در سینوزونیک، سازندهای جزیره قشم.
- فرهمنند، شکوفه، علی عسکری، مرتضی، سامتی، ۱۳۸۷، تحلیل فضایی توسعه شهری در ایران (رشد اندازه شهرها)، تهران، فصلنامه تحقیقات اقتصادی.
- کزازی، الهام، ۱۳۸۴، بررسی امکانات ژئوتوریسم در ایران (با تاکید بر استان همدان)، کارشناسی ارشد (دانشگاه آزاد اسلامی). واحد علوم و تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم.
- کاظمی، شهلا، ۱۳۸۵، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات مرکز مطالعات جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، تهران.
- مطالعات سنتز استان هرمزگان، ۱۳۸۲
- میرسنجری، میرمهرداد، ۱۳۸۶، راهبرد اکوتوریسم برپایه توسعه پایدار، مجله جنگل و مرتع، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، شماره ۷۱.
- نظریان، اصغر، ۱۳۷۹، جغرافیای شهری ایران، تهران، انتشارات پیام نور.
- نوروزی، جابر، ۱۳۸۵، اکوتوریسم، درمان دردهای صنعت گردشگری ایران، روزنامه جام جم، سال هفتم.
- همایی، مهدی، ۱۳۸۸، اهداف گردشگری طبیعی (اکوتوریسم)، مجله اندیشه.
- هاشمی رکاوندی، سید عباس، ۱۳۸۴، جاذبه‌های اکوتوریستی شهرستان بهشهر، کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم.